8. Recensie: Gesprekscultuur in praatjespamfletten

Clazina Dingemanse, *Rap van tong, scherp van pen. Literaire discussiecultuur in praatjespamfletten (circa 1600-1750)* (Verloren: Hilversum 2008) 400 p., ill., € 39,00 ISBN 978-90-8704-042-0.

Wie in de vroegmoderne periode zijn mening wereldkundig wilde maken om de publieke opinie te bespelen vond in het pamflet een dankbaar middel. Die pamfletten waren niet zelden in de vorm van dialogen gegoten. Clazina Dingemanse beschrijft in *Rap van tong, scherp van pen* een specifiek soort gesprekspamfletten, de zogenaamde `praatjes' (zoals buur-, scheeps- en kroegpraatjes). Hierin voeren personen van diverse pluimage realistisch aandoende gesprekken over actuele onderwerpen. Dingemanse behandelt veertig van dit soort `praatjes' vanuit een aantal casussen in tijden van politieke onrust: de aanloop tot en het begin van het Bestand (1609), de roerige jaren 1618-1619, de vrede van Munster (1648), de aanval van Willem II op Amsterdam (1650), het rampjaar (1672) en een achttiende-eeuws tijdvak vol beroering en verzet (rond 1748). Met name de toegepaste persuasieve strategieën, typologie en dialoogtechnieken krijgen in deze studie aandacht. Dingemanse onderzocht de manier waarop de lezer werd beïnvloed, dat wil zeggen hoe hij door het gebruik van bepaalde argumenten en via een aantal al dan niet perifere middelen (zoals de presentatiewijze, de aard van de sprekers, en de gesprekslocatie) werd gemanipuleerd.

Het onderhavige proefschrift (Universiteit Utrecht) komt voort uit het NWO-project van Marijke Meijer Drees, `Literatuur met effect: Nederlandse pamfletten ca. 1600-1750', dat wilde afrekenen met de reeds lange tijd bestaande verwaarlozing van pamfletten als onderzoeksobject. Met dit boek heeft Dingemanse een forse bijdrage geleverd aan dit streven. Na een inleiding waarin de stand van kennis wordt uiteengezet, de betreffende pamfletten op hun dialoogtechniek worden gedefinieerd en in typen worden onderscheiden, bespreekt zij in het eerste hoofdstuk de periode tot 1650. Tevens wordt hier aandacht besteed aan de schuit als gesprekslocatie en aan een groep praatjespamfletten in indirecte rede uit 1646. In de volgende hoofdstukken wordt een aantal `praatjes' uit latere perioden behandeld. Dit doet Dingemanse steeds aan de hand van een casuspamflet, een schets van de historische context en een bespreking van argumentatie, sprekers en enscenering in het bewuste geschrift. Tussendoor komen allerlei relevante onderwerpen ter sprake, zoals de rol van vrouwelijke sprekers, het motief van de `onschuldige vorst', de verwantschap met spectatoriale geschriften, en `de praktijk van het pamflet'.

De uitgangspunten voor het onderzoek zet Dingemanse inleidend uiteen. Aangezien de centrale vraagstelling gericht is op de manier waarop de lezer beïnvloed werd, komt een arsenaal aan retorische categorieën en strategieën op tafel, zoals meer algemeen de *mimesis* en het *decorum* (hoe geloofwaardig wordt de werkelijkheid verbeeld en hoe gepast weergegeven). Tegelijkertijd bevraagt zij de dialoogtechnieken waarmee de gezichtspunten in praatjespamfletten naar voren worden gebracht. Ook deze technieken worden overwegend met retorische begrippen geduid, omdat bij de analyse van het inhoudelijke deel gekeken is of de klassieke

opbouw van redevoeringen (*propositio*, *narratio*, *argumentatio*, *confirmatio*, *refutatio*, *peroratio* en *recapitulatio*) is gevolgd.

Dingemanse acht de retorische analyse in hoge mate geschikt voor het bepalen van de functie binnen de typologie. De onderscheiden typologie (het bevragen, het verkrijgen van concensus, discussie, kritiek) is overwegend ontleend aan de indeling van J. Schwitalla, *Deutsche Flugschriften 1460-1525* (1983). Het meest recente overzichtsartikel naar dialogen van vaderlandse bodem in de vroegmoderne periode (D. Geeraerts, `Dialogen uit de XVIe eeuw' uit 1961) bleek met zijn indeling in drie groepen (zuiver didactisch zonder discussie, debatten, en polemische dialogen) minder bruikbaar. Het leveren van informatie en kritiek in de pamfletten brandmerkt Dingemanse haast per definitie als een `gesloten' handeling (dat wil zeggen via een monoloog waar de juiste visie van meet af aan vaststaat), maar vanuit zo'n gezichtsveld wordt de dialoogwaarde (en de interactie tussen verschillende sprekers) wel wat snel gemarginaliseerd. De gekozen typologie vindt plaats volgens het criterium *open* versus *gesloten*, terwijl Dingemanse verder voor de functiecriteria `mobilisatie', `informatie' en `kritiek' heeft gekozen. De meest gangbare typen zijn genuanceerde mobilisatie (type 1), gesloten informatie (type 2) en gesloten kritiek (type 3).

De argumentatie in de dialoogpamfletten vindt meestal plaats in het middendeel. Na onderzoek van een aantal casuspamfletten concludeert Clazina Dingemanse dat de standaardonderdelen uit de klassieke politieke of gerechtelijke rede aanwezig zijn in de *Schuyt-praetgens* (1608), het *Hollants praatjen* (1650) en het *Leger-Praetje* (1672), alle type 1, genuanceerde mobilisatie, alsook in het *Buyr-praetjen* (1608; type 2, gesloten kritiek). Afwijkende opbouw zien we in de *Boere Schuit-Praatjes* van 1747 (type 3, gesloten kritiek): hier wordt de opzet bepaald door elementen uit het *genus demonstrativum* (de blaamrede).

Als middelen die bij de argumentatie worden benut, noemt Dingemanse ten eerste de parallellen met historische gebeurtenissen en personen, en *exempla*. Ten tweede worden lof- en blaamtopiek en drogredenen (*ad hominem*, *ad populum*, *ad verecundiam*) aangewend. Ten derde worden ook externe bewijsmiddelen ingezet, zoals geruchten, anekdotes, en getuigenverklaringen. Bijzonder geliefd blijkt het argumenteren met gemeenplaatsen (*loci communes*) te zijn, om het onderwerp sterker en voor de lezer aansprekender te maken. Het overheersende stijlmiddel in de pamfletten is echter de *amplificatio*, vooral om emoties op te wekken (p. 333-335).

In een ruime slotbeschouwing maakt de auteur de balans op waarbij zij vanuit de gekozen typologie tot de conclusie komt dat de ontwikkeling van bekritiseren (1608-1648) naar mobiliseren (1650, 1672) voert, en weer door naar bekritiseren in combinatie met informeren (1747-1748), terwijl de gesprekken zich globaal van gesloten naar open bewegen, en weer terug naar gesloten (p. 330).

De studie biedt een welkome inleiding tot dit specifieke deel van gesprekspamfletten, met tussen de regels door heel wat aardige en nuttige informatie.

Jeroen Jansen